

درس تفسیر استاد حاج سید مجتبی نورمفیدی

تاریخ: ۱۸ اردیبهشت ۱۴۰۲

موضوع کلی: سوره بقره

مصادف با: ۱۷ شوال ۱۴۴۴

موضوع جزئی: آیه ۵۰ - مفردات آیه: ۶. «تَنْظُرُونَ» - سه احتمال در معنای این واژه - حق در مسأله

جلسه: ۳۷

بزرگترین نعمت بنی اسرائیل

الحمد لله رب العالمین و صلی الله علی محمد وآله الطاهرین و اللعن علی اعدائهم اجمعین

۶. «تَنْظُرُونَ»

آیه ۵۰ این بود: «وَإِذْ فَرَقْنَا بِكُمُ الْبَحْرَ فَأَنْجَيْنَاكُمْ وَأَغْرَقْنَا آلَ فِرْعَوْنَ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ». ما در مورد مفردات این آیه به حدی که لازم بود توضیح داده شود، مطالبی را بیان کردیم.

سه احتمال در معنای «تَنْظُرُونَ»

قبل از اینکه به تفسیر آیه بپردازیم، آخرین واژه‌ای که لازم است توضیحی درباره آن بدهیم، کلمه «تَنْظُرُونَ» است. علت اینکه تَنْظُرُونَ به عنوان یکی از مفردات این آیه انتخاب شده برای شرح، این است که در مورد معنای تَنْظُرُونَ اختلاف شده است.

۱. معنای ظاهری روشن آن دیدن، نظر کردن، نگاه کردن است؛ اما دو احتمال دیگر هم اینجا داده شده است. معنای بدوی و ظاهری یا یک احتمال از احتمالات سه‌گانه این است که ما بحر را برای شما شکافتیم و آل فرعون را در آن غرق کردیم، در حالی که شما شاهد بودید؛ یعنی به چشم خود این اتفاق را دیدید که چگونه از دریا نجات پیدا کردید و آل فرعون غرق شدند.

۲. احتمال دوم که برخی آن را ذکر کرده‌اند، این است که تَنْظُرُونَ به معنای «تَعْلَمُونَ» است؛ یعنی شما یقین پیدا کردید آن اتفاق واقع شد و شما یقین پیدا کردید، شما علم پیدا کردید. نظر طبق این احتمال به معنای علم است و نه دیدن با چشم سر؛ کأن دیدن با دل و قلب منظور است. ما شما را نجات دادیم و آنها را غرق کردیم، در حالی که شما یقین پیدا کردید به این امر و این نعمت. یعنی این حادثه و اتفاق موجب شد شما به یقین برسید. یعنی نجات شما و غرق شدن آل فرعون، موجب علم و یقین شما شد به بسیاری از امور و مسائل.

۳. احتمال سوم که بعضی از مفسران در تفاسیر عرفانی آن را ذکر کرده‌اند، مثل محی الدین، این است که تَنْظُرُونَ به معنای «تَنْتَظِرُونَ» است. درست است که ماده انتظار با نظر فرق می‌کند؛ انتظار یعنی اینکه کسی در حالت توقع باشد، کسی منتظر اتفاقی باشد. طبق این معنا گویا خداوند می‌خواهد هشدار بدهد به یهودیان زمان پیامبر(ص) و حتی مسلمانان که اگر شما به رسول خدا(ص) ایمان نیاورید، اگر معتقد به «ما جاء به الرسول» نشوید، شما هم باید منتظر چنین اتفاقات و رویدادهای تلخ و خطرناک باشید. چون غرق آل فرعون، آن هم یک جا در دریا یا در رود نیل، اتفاق

بسیار اثرگذاری بود، هم در بین دوستداران جبهه حق و هم در میان دشمنان دین. این عاقبت بسیار تلخی بود برای مخالفت فرعونیان با نبی و فرستاده خدا، یک عاقبت بسیار دردناکی بود برای مشرکان و کسانی که در برابر موسی ایستادگی کرده بودند. لذا طبق این احتمال «وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ»، چه بسا مخاطبش در درجه اول یهودیان زمان پیامبر(ص) باشد که شما هم اگر به شیوه فرعون و فرعونیان به پیامبر(ص) ایمان نیاورید، انتظار این عاقبت دردناک را داشته باشید. «وَإِذْ فَرَقْنَا بِكُمْ الْبَحْرَ فَأَنْجَيْنَاكُمْ وَأَغْرَقْنَا آلَ فِرْعَوْنَ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ»، یعنی شما هم منتظر باشید و این صرفاً پیامی به جبهه باطل نیست، به جبهه حق هم هست؛ یعنی آنهایی که به پیامبر(ص) ایمان آورده‌اند، اینها منتظر حمایت و نصرت و پشتیبانی و یاری خداوند باشند. آنهایی که در مقابل پیامبر(ص) ایستاده‌اند، اینها هم منتظر عذاب عظیم باشند؛ یعنی هم نعمت عظیم است، از جهات مختلف این نعمت عظمت دارد، و هم عذابی که نسبت به آل فرعون انجام شد و صورت گرفت، عظمت دارد. پس ذکر نجات بنی اسرائیل از بحر و هلاکت آل فرعون در آن، هر دو مورد انتظار باشد؛ آنها که به پیامبر(ص) ایمان آورده‌اند، «وَإِذْ فَرَقْنَا بِكُمْ الْبَحْرَ فَأَنْجَيْنَاكُمْ»، نجات و رهایی مورد انتظار اینها باشد. آنها هم که در مقابل پیامبر(ص) می‌ایستند، منتظر هلاکت باشند.

این در قرآن نظیر هم دارد که نظر به معنای انتظار استعمال شده باشد. از جمله: «هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ فِي ظُلَلٍ مِنَ الْغَمَامِ»؛ یا آیه دیگر: «هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا تَأْوِيلَهُ»^۱، اینجا هم «هل ينظرون» به معنای انتظار استعمال شده است. پس اینطور نیست که بدون جهت و بدون مناسبت این استعمال صورت گرفته باشد.^۲

حق در مسأله

پس در مورد کلمه تنظرون، سه احتمال ذکر شده است؛ به نظر می‌رسد حق همان احتمال اول است؛ یعنی نظر به چشم. منتهی نظر به چشم در واقع یک طریق و راهی است برای آن دو معنای دیگر یا به تعبیر دیگر، آن دو اثرات نظر به چشم محسوب می‌شوند. ما این را نفی نمی‌کنیم که «أَنْتُمْ تَنْظُرُونَ» بخواهد بگوید شما یقین پیدا کردید؛ حتی انتظار را هم نفی نمی‌کنیم؛ وقتی آیه خطاب به یهودیان می‌گوید ما شما را نجات دادیم و آل فرعون را غرق کردیم، هدف و غایتش ارسال این پیام به کسانی بود که در عصر رسول خدا(ص) زندگی می‌کردند، چه مؤمنان و چه کفار و مشرکان، که بالاخره این سرانجام در انتظار هر دو گروه است؛ نجات در انتظار مؤمنان و غرق و هلاکت و نابودی در انتظار مشرکان و کافران.

بنابراین هیچ وجهی نمی‌تواند موجب رجحان یکی از آن دو احتمال باشد؛ ينظرون را به معنای خودش می‌دانیم، یعنی نگاه کردن با چشم. آیه می‌خواهد بگوید به یاد بیاورید آن وقتی که خدا دریا را برای شما شکافت و از دریا عبور

۱. سوره بقره، آیه ۲۱۰.

۲. سوره اعراف، آیه ۵۳.

۳. تفسیر محی الدین، ج ۱، ص ۱۳۵.

کردید، و آل فرعون را غرق کردیم؛ این همه در مرئی و منظر شما بود، شما شاهد بودید و دیدید. وقتی انسان شاهد و گواه چنین حادثه عظیمی باشد، خود به خود علم و یقین برای انسان به دنبال دارد؛ در حالی که در اوج یأس و ناامیدی بودند، به دریا رسیدند و فکر می‌کردند که الان آنها از راه می‌رسند و کارشان تمام است، اما خدا می‌گوید ما شما را نجات دادیم. به چشم خودشان دیدند که چگونه آن همه عده و عده غرق شدند و جسدهای آنها را آب بالا آورد. وقتی اینها را می‌بینند، چنین نعمت بزرگی طبیعتاً موجب علم برای آنها می‌شود؛ اینکه یقین پیدا کردند به حقانیت موسی، به ما جاء به الموسی و بعضی امور دیگر که اینها همه تجلیات آن نعمت الهی است. پس لازمه این دیدن، علم و آگاهی است؛ و نیز انتظاری که سخن از آن به میان آمد، آن هم خود به خود اینجا پیش می‌آید که کأن خداوند تبارک و تعالی می‌خواهد بگوید مراقب باشید، شما یهودیان و حتی مسلمانان، مراقب باشید که طیّ مسیر حق چه سرانجامی دارد و طیّ مسیر باطل چه عاقبتی دارد و این هر دو در انتظار شماسست، اعم از یهودیان و مؤمنان و مسلمانان.

بزرگترین نعمت بنی اسرائیل

تا اینجا این شش واژه را توضیح دادیم. همانطور که قبلاً هم اشاره کردم، این آیه تفسیر چندانی نیاز ندارد، مخصوصاً با بیانی که نسبت به مفردات این آیه داشتیم؛ تنها مطلبی که مهم است و اساساً با این غرض این آیه بیان شده، مسأله نعمت بودن این امر و بزرگ بودن این نعمت است. در آیه قبل، خداوند تبارک و تعالی فرمود: «وَإِذْ نَجَّيْنَاكُم مِّنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ»، آنجا اصل رهایی از آل فرعون را بیان کرد؛ سوء العذاب را عرض کردیم که به چه معناست و دو مورد از عذاب‌ها و ظلم‌های آنها را هم در آیه قبل بیان کردیم، «يُذَبِّحُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ»، ذبح ابناء و استحياء النساء؛ در مورد استحياء هم گفتیم چند احتمال وجود دارد و توضیح دادیم. اما می‌گوید آن زمان را به یاد بیاورید که ما شما را رهایی دادیم، اینجا به بزرگترین نعمت اشاره می‌کند و کیفیت و چگونگی خلاص شدن از شرّ آل فرعون. به این صورت بود که شما در دریا و در اوج ناامیدی، که نه راه پس داشتید و نه راه پیش، نه جلو می‌توانستید بروید چون آب بود، نه به عقب برگردید چون عدو بود؛ این نعمت بزرگترین نعمتی بود که خدا به اینها عطا کرد. این نعمت از چه جهت بزرگ بود؟ به تعبیر برخی از مفسران، این نعمت دین و دنیا در آن بود؛ هم برای موسی و امت موسی و هم برای پیامبر(ص) و امت پیامبر(ص). یعنی یک نعمت بزرگی که یادآوری آن، برای موسی و امت موسی نعمت بود و الان برای یهودیان یادآوری آن نعمت است، هم برای امت پیامبر(ص) یادآوری آن نعمت است. توضیح جهات مختلف این نعمت را در جلسه آینده بیان خواهیم کرد.

«والحمد لله ربّ العالمین»